

Vekerdi-miniatűrök

Nagyon kedveltem Vekerdi Lászlót (Lacit), de nem tartoztam, nem tartozhatam abba a körbe, amelyik tanítványának mondhatja magát.

Örömmel láttam egy életművét összegező lexikoncikk felsorolásában, hogy a nyelvészet (általános nyelvészet) is azon diszciplínák közé tartozik, amelyeket Vekerdi művelt. Én alkalmazott nyelvész vagyok, inkább szervezője és kiszérelője a nyelvre is vonatkozó tudásnak. Életem azonban talán szerencsésebb (és szerencsétlenebb) volt, mint a legtöbb nyelvészé: több olyan kollégával ismerkedtem meg és kerültem barátságba, akiknek a kedvéért bármilyen diszciplínát szívesebben és állhatatosabban művelnék egy újrakezdhető életpályán.

Vekerdi László és a professzionális tudománytörténet is ilyen. Nekem azonban egyelőre annyi jutott, hogy (itt-ott bibliográfiával megtámogatott) emlékfoszlányok segítségével előhúzzak néhány képet emlékezetem fényképalbumából.

1. Indulás a *Valóság* szerkesztősége felől

Magam sem tudom, hogy mikor kezdtem bejárogatni a *Valóság* szerkesztőségébe. Lehet, hogy a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat is hozzájárult ehhez a kapcsolathoz.

Nem voltam belső munkatárs, sőt mindennapos látogató sem. Ezért lepett meg, hogy a szerkesztő a hatvanas években Vekerdi Lászlónak egy írását ideadta nekem elolvasásra. Már nem emlékszem a cikk részleteire, arra azonban igen, hogy az interdiszciplináris jellege nagyon tetszett. A nyelvezete viszont annyira eltért az addigi (többé-kevésbé szociológia körüli) dolgozatokétól, hogy átirását javasoltam. Akkor egy életre megjegyeztem, hogy ez a szerző olyasmit tud, amit mások nem tudnak; csak egyelőre olyan nyelvezetet használ, amely nincs azonos hullámhosszon (ahogy mondani szokták) a folyóirat többi cikkével.

Ekkor mondtam pesti egyetemi hallgatóimnak, hogy Vekerdi „nagyon világos fejű ember”. Terts István szerint ez a prezentálásom indította el azóta meg nem szűnő érdeklődését Vekerdi László munkássága felé.

2. A „sárgakönyv”

Közben mindenféle keretekben találkoztunk és összebarátkoztunk. Ezt talán az is segítette, hogy olyan filozófia voltam, akit a nyelvészet több ágazatánál jobban érdekelt a művelődésnek (beleértve a matematikának) a története.

A hetvenes években mindenféle szakmai, interdiszciplináris esemény történt. Ezek jó része „mozgalmi keretben” zajlott, vagyis olyan értelmiségi jellegű tevékenység volt, amelyben kihasználtuk a meglevő szervezetek (általában az MTA, TIT, MTESZ) esernyőjét, de nem kértünk és nem kaptunk direktívákat arra, hogy mivel foglalkozunk. Így utólag könnyű volna egyszerűen a „túrt” kategóriába

besorolni ezt a mozgást. Én inkább azt hiszem, hogy ezeken az eseményeken annyira jelentős szellemi értékek nyilvánultak meg, hogy a kategorizálók inkább lepkehálóval szeretnék volna befogni a zümmögő értelmiségieknek ezt az áramlatát, mint T betűs taktikázással.

A magyarországi szemiotikai mozgalomról írva említettem a korabeli rendszerelméleti mozgalmat: „*Ne maradjanak említés nélkül a rendszerelméleti mozgalomnak azok a tagjai, akiktől sokat tanultak a szemiotikusok is: Hajnal Albert, Kindler József, Kiss István és Szűcs Ervin, valamint Vekerdi László, akit ide sem – sehova sem – lehet besorolni, mert ő valahogy ott lebegett a legtöbb akció mögött, mint »a korszak lelkének jobbik fele«.*”¹

A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottsága által kezdeményezett közoktatási reformmozgalmat Szentágothai János, az Akadémia akkori alelnöke (későbbi elnöke) irányította. Ennek a szertágazó munkálatnak a záródokumentumát – minden hátsó gondolat nélkül – „fehérkönyv”-nek neveztük. (Erről legutóbb Kontra György munkájával kapcsolatban írtam.)² Ez a fehérkönyv tartalmazta egyebek között annak a – hasonlóan interdiszciplináris – tanulmánygyűjteménynek a tanulságait is, amelyben az anyanyelvi nevelés ügyében rendkívül széles körű szerzői gárda fogott össze. Borítójának színe alapján ez utóbbi volt a „sárgakönyv”.

A sárgakönyv szerzői közül itt csak azoknak a nevét sorolom fel, akik nem voltak hivatásos nyelvészek: Buda Béla (szociálpszichológus és kommunikációkutató orvos), Genzwein Ferenc (oktatásirányító matematika-fizika szakos tanár), Kelemen János (filozófus), Martinkó András (irodalomkutató), Mérei Ferenc (pszichológus), Montágh Imre (beszédpedagógus), Paczolay Gyula (vegyésszermérnök), Ujfalussy József (zeneesztéta), Varga Tamás (matematikus), Vargha Balázs (író és irodalomtörténész), Vekerdi László (művelődéstörténész) és Voigt Vilmos (folklórkutató).³

A kötetben a szerzők nevének egységes betűrendjében sorakoznak az egyénilleg felkért és az intézményes okokból szereplők írásai. Tíz kiemelkedő gondolkodótól kértünk egyéni szakvéleményt, ezek egyike volt Vekerdi László tanulmánya.⁴

Ez a dolgozat: friss interdiszciplináris tájékozottságot mutató szakértői javaslat, művelődéstörténeti ihletésű invokáció, pamflet és társadalomkritika. Olyan irányban nyitja ki az ablakot (Ady Endre, Arany János, Fülep Lajos, Illyés Gyula, Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, Németh László, Petőfi Sándor, Sütő András, Szabó Magda, Szabó T. Attila és Weöres Sándor világára),

1 Szépe György: *A szemiotika diszciplinájáról és annak művelőiről* (Megjegyzéssorozat). In: *Janus*, vol. X, fasc. 2, pp. 45–51; az idézet: p. 47 (Pécs, 2002 tavasz).

2 Szépe György: *Az akadémiai közoktatási reform mozgatója*. In: Frenyó István (szerk.): *Kontra György*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet / Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Bp., 2008. pp. 66–75.

3 Szépe György (szerk.): *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért. Tanulmányok, szakvélemények, javaslatok*. Tankönyvkiadó, Bp., 1976. 364 p. [Második kiadás: 1979]

4 Vekerdi László: *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséről*. Lásd a 3. számú jegyzetet, pp. 305–327. [Nem tévedés: a tanulmány csaknem ugyanazt a címet viseli, mint a gyűjteményes kötet.]

ami abban az időben nem volt divatban. Micsoda koordináták közé sikerült elhelyeznie a magyar anyanyelv oktatásának ügyét!

S végül: ez a tanulmány kiválóan „alkalmazható nyelvészet”.

De mindenekelőtt: programadó esszé; talán egyike Vekerdi László ritka kitarulkozásainak. Ma is gyönyörű és elgondolkodtató olvasmány.

3. Egy incidens Sopronban

A MTESZ keretében működő Neumann János Számítógéptudományi Társaság Rendszerelméleti Szakosztálya 1973. június 11. és 14. között Sopronban rendezte meg kongresszusát, amely az említett interdiszciplináris mozgalmak sorában kiemelkedő esemény volt. Ezen a kongresszuson felszólalt Vekerdi László is. Az előadás közben elkapta a hév, és az akkori viszonyok között szokatlan élességgel tett szóvá jó néhány tudományos visszasságot. Olyan egyértelműen beszélt, hogy lehetetlen volt kibújni az állásfoglalás alól. A közönség túlnyomó többsége egyetértett Vekerdi Lászlóval; ez jól is esett neki.

Szót kért azonban egy rendszerkutató katona, aki visszautasította a felszólalás tartalmát és stílusát. A katonai hozzászóló (akinek sem műveltségét, sem szubjektív érzéseit nem bíráljuk, akkor sem tettük) ezt megelőzően feltűnést keltett a kongresszuson azáltal, hogy az ő saját rendszerkeretének a tankot, vagyis a harcocsit nyilvánította.

Ezt a vitát éppen nekem kellett moderálnom. Hirtelen visszaemlékeztem arra, hogy a terem bejárata előtt tábla hirdeti: „Zárt ülés”. Valami rémlett, hogy létezik egy korábban megjelent hivatalos dokumentum,⁵ amely állást foglalt a kutatás szabadsága mellett. Én ehhez a gondolatkörhöz kapcsoltam a „zárt ülés”-t, ahol senkinek sem kell korlátoznia magát ilyen vagy olyan okokból. Az ilyen dokumentumokról a napi sajtóból értesültem, de valahogy a levegőben volt, hogy ezeket a határozatokat fel lehet használni a reformok és a tudományos viták meg a kritika érdekében (mint Wesselényi Miklós tette valaha a nemesi kutyabőrével).

A résztvevők megértették, hogy lehetséges, sőt létezik is némi védelme a kiborulás szabadságának, ha éssen vagyunk. Jogosnak bizonyult Vekerdi László „kiborulás” formájában előadott szövege; és senkinek nem származott belőle baja.

4. Civitas dei

A nyolcvanas években a föntebb már említett akadémiai irányítású közoktatási reformerek figyelme kiterjedt a nevelők képzésére is. Végső soron (más tényezőkkel együtt) ez a törekvés hozta létre a Pécsi (akkor Janus Pannonius) Tudományegyetemet s azon belül is annak Tanárképző Karát.

5 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei. In: Vas Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1971. pp. 335–367. [Most (2009-ben) megtaláltam. Elolvastam a szöveget, találtam ezekben az irányelvekben jó néhány passzust, amelyek különféle korokban lehettek érvényesek; akkor épp az újszerűségük keltett figyelmet.]

Többen azóta is kötődünk Pécshez, bár az első nagy reformer korszak – amit *civitas deinek*, vagyis a lehetséges legjobb egyetemnek álmodtunk – már elhalványodott a történelem sodrában.

Amikor odakerültünk néhányan, akkor a pécsiekkel együtt sokféle elképzelést forgattunk a fejünkben, csak úgy: magunk között. Nagyon hiányzott például a friss diszciplínákat és interdiszciplínákat összefogni képes tudománytörténet. Fölvetődött, hogy jó volna meghívni Vekerdi Lászlót egy ilyen kutatás koordinálására. Ezt a kutatócsoportot (külhoni ihletésre) a pécsi egyetemi könyvtárral terveztük összekapcsolni. Mivel Vekerdiről tudtuk, hogy könyvtáros, arra is gondoltunk, hogy miért ne lehetne ő a pécsi egyesített egyetemi könyvtárnak az irányítója, s egyúttal a tudománytörténetnek az előadója.

Az ötletsornak ezen a végén bukott el a terv. Én hoztam szóba (természetesen „nem hivatalosan”) Lacinak, hogy mit szólna hozzá. Annyira tiltakozott a főnökségnek a legkisebb látszata ellen is, hogy rájöttem: ez nem járható út. (Az már szóba sem került, hogy elhagyná-e Budapest kedvező könyvtári körülményeit.)

Attól kezdve értem, hogy Vekerdi László magányos partizánként, végletes szerénységben tudta megélni – bocsánat, hogy kimondom – próféataságát. Ő erre alighanem azt mondta volna, hogy „marhaság”, de egy „messzehangzó kürttel felszerelt oszlopos Simeon” címkét alighanem elfogadott volna – befelé mosolyogva.*

Szépe György

* Még egy ötödik rögzítendő esemény is eszembe jutott, de annak az írásbeli emlékeit igen nehéz lenne előkeresni az időközben megszűnt intézmény, az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága fennmaradt iratai közül. Az Akadémiának az 1970-es években volt egy akciója a TMB korszerűsítésére. A bizottság megrendelésére kérdőíves felmérést végeztem különféle érdekelt csoportok tagjai között. Kontrollként szükségesnek láttam két olyan kollégát is megkérdezni, akiket az egész tudományos világ kiváló tudósnak tekintett, de nem rendelkeztek a TMB által adott tudományos fokozattal. Az egyik Vekerdi László volt, aki sem addig, sem később nem szerzett ilyen fokozatot: orvosi diplomájával a hivatalos tudományosság közkatónája maradt. (A történelem fordulata révén: „Széchenyi-díjas” közkatona.)